

KESİŞİMSELLİK: POSTMODERN FEMİNİST BİR YAKLAŞIM

Gürkan Çapar*

Özet: Kesişimsellik, Kimberle Williams Crenshaw'un 1989 ve 1990 yıllarında yazdığı iki makale ile kavramlaştırılmıştır. Fakat hiç şüphesiz ki bu kavramda kendisini oluşturan tarihsel ve toplumsal süreçlerin bir sonucudur. Postmodernizmin modernizme yönelik eleştirilerinin hız kazandığı bir dönemde, siyah feminist hareketin mücadeleleri ve tecrübeleri sonucunda oluşan bu kavram, kesişimde oldukları için görünmez olanları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Crenshaw kesişimi bir trafik kavşağına benzetir. Kavşakta bir kaza olur. Fakat tek eksenli yaklaşımlar kazanın sadece tek bir boyutunu görerek, kesişimde olanların kendilerine has durumunu göremezler. Kaza ya siyah olduklarından dolayı ya da kadın oldukları için gerçekleşmiştir, "siyah kadın" oldukları için değil. İşte kesişimsellik gerek liberal ve radikal feministleri gerekse de "antiracist" mücadeleyi bu tek eksenli yaklaşımlarından dolayı eleştirmektedir. Crenshaw kesişimselliğin sadece adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri görmek için kullanışlı bir araç olmadığını aynı zamanda onun bu eşitsizliklerin arkasındaki iktidar ilişkilerine de odaklandığını belirtir. Kesişimdekileri görmemizi engelleyen yapıların da farkına vararak bunları dönüştürebilmemiz için bize kullanışlı bir araç sunar Crenshaw.

Anahtar Kelimeler: Kesişimsellik, postmodernizm, feminizm, hukuk, adalet

INTERSECTIONALITY: A POSTMODERN FEMINIST APPROACH

Abstract: Intersectionality was conceptualized by virtue of two seminal articles written by Kimberle Williams Crenshaw respectively in 1989 and 1990. However, this term was also a consequence of the social and historical processes creating thereof. In an age when the criticism of postmodernism against modernism escalated, this term, which is evolved as a consequence of the quarrels and the past experiences of the black feminist movement, aim at making the non-visible, which is at the intersection, visible. Crenshaw likens intersectionality to an intersection. There happens an accident at the intersection. But one-dimensional approaches could see only one part of the accident without taking into account the singularity of the ones at the intersection. The accident results in either racism or patriarchy, but not both of them. This is the reason why intersectionality criticizes both feminist theory and antiracist politics due to their one-dimensional approaches. Crenshaw clearly explicates that intersectionality not only is a functional tool to grapple with the existing inequalities and injustices but also focuses on the power relations behind them. Crenshaw provides us an opportunity to unearth the structural inequalities and to subsequently transform them.

Keywords: Intersectionality, postmodernism, feminism, law, justice

---

* Ankara Üniversitesi Kamu Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Giriş

Bu çalışmada, Kimberle Williams Crenshaw'un sırasıyla 1989 ve 1990 yıllarında yazmış olduğu iki makale ile kavramsallaştırdığı kesişimsellik kavramını inceleyeceğim. Çalışmam 3 bölümden oluşacak. İlk bölümde kesişimselliğin oluştuğu tarihsel bağlam incelenerek bu kavramın postmodernizm ile feminizmin kesişim kümesinde nasıl ortaya çıktığı açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde Crenshaw'un iki makalesi üzerinden kesişimsellik kavramı ve kesişimsellik çeşitleri analiz edilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise kesişimsellik, hukuk açısından da değerlendirilerek yorumlanmaya çalışılacaktır.

2. Kesişimselliğin Oluştuğu Tarihsel Bağlam

2.1. Kesişimsellik Öncesi Siyah Feminist Hareketler

Kesişimsellik 80'lerin sonları veya 90'ların başlarında aniden mi ortaya çıktı? Yoksa yavaş yavaş gelişen bir sürecin sonunda Kimberle Crenshaw ve Patricia Hill Collins'in çalışmaları ile mi kavramsallaştırıldı? Bu soruyu Nash (2011), kesişimselliğin siyah feminizm ile olan ilişkisini de değerlendirerek ikincisinden yana cevaplandırmaktadır. Nash'in *Home truths on intersectionality* makalesi, siyah feminizm ile kesişimsellik arasındaki ilişkiyi üç önemli döneme ayırarak incelemektedir. Bunlar sırasıyla; 1968-87 yılları arası kesişimselliğin geniş yorumunun hâkim olduğu erken dönem, 1988-90 arasındaki geçiş (*watershed years*¹) dönemi ile kesişimselliğin kurumsallaşması ve son olarak 1999'dan günümüze hip-hop feminist yıllar (Nash 2001, 445).²

---

¹ *Watershed years* ifadesi geçmesine rağmen dönüm noktası ifadesi yerine geçiş dönemi ibaresi tercih edilmiştir.

² Bizim çalışmamızın amacı nedeniyle ilk iki dönem önem arz etmektedir. Erken dönemde marjinalize edilen farklı gruplarla birlikte geniş bir kesişimsellik anlayışı vardır. Geçiş döneminde Kimberle Crenshaw ve Patricia Hill Collins'in çalışmaları sonucunda kesişimsellik bir terim olarak doğmuş ve kurumsallaşmıştır. Üçüncü yani hip-hop feminist dönemde, ise siyah feminizm ve kesişimselliğin birbirlerinin yerine geçebildiği dar bir kesişimsellik anlayışından bahsedilebilir. Ayrıca Nash, daha önceki dönemlerde de siyah kadınların hem feminist hem de "*antiracist*" mücadele içerisinde yer aldıklarını fakat erken dönemde kurumsallaşmanın ilk başlangıçlarının organizasyonlar ve derneklerle sağlandığını belirterek diğerlerinden ayrıldığını belirtmiştir. Erken dönem öncesi çalışmalara örnek teşkil etmesi bakımından, ırk ve toplumsal cinsiyetin kadınları nasıl marjinalleştirdiği üzerinde duran Sojourner Truth, Ida B. Wells ve Anna Julia Cooper'dan bahsedilebilir. Ayrıca bu 19.yy. aktivistleri, ırk ayrımcılığı nedeni ile öğretim görme ve akademide bulunma imkanlarının kısıtlılıklarından dolayı daha çok aktivist olarak nitelendirilmektedir.

1968-87 yılları arasında siyah feministler dernekler gibi resmi organizasyonlarda toplanarak, teorik tartışmalarda bulunmuş, siyasal eylem planları geliştirmiş ve yazılı eserler üretmişlerdir. Bu toplanma yerlerini siyah feministler, kendilerini ifade etme, hayatta kalma yerleri olarak görmüşlerdir. Siyah feministlerin siyah kadının sosyal, politik ve ekonomik olarak baskı altına alınmasına yönelik ilgilerinin temel nedeni kapitalizm ile beyazların hakimiyetindeki patriarkal düzen eleştirisiydi (Nash 2011, 451-452). Kapitalizm siyah erkeklere yeterli çalışma imkânı sunmayarak siyah kadınları genellikle ailenin en önemli hatta tek çalışabileni haline getiriyordu. Fakat bu beyaz kadınlardaki gibi özel alandan kamusal alana çıkma anlamına gelmiyor, beyaz kadınlar tarafından da istenmeyen çok kötü şartlardaki işlerde çalışmak anlamına geliyordu.

Siyah feministler siyah kadın tecrübelerinin oluşması açısından sınıfın önemini fark etmişlerdi. Siyah kadınları özgürleştirmek anlamında sosyalizmi savunsalar bile, sırf bu amaç için kendi mücadelelerini bir kenara bırakmamak konusunda oldukça kararlıydılar. Siyah feministlerin toplandığı önemli derneklerden birisi olan *Combahee River Collective* de ideolojik olarak sosyalizmi savunmasına rağmen sadece sosyalist bir devrimin kadınları özgürleştiremeyeceğinin farkındaydı. O devrim ancak feminist ve “antiracist (ırkçılık karşıtı)”³ bir devrim olduğu sürece siyah kadınları özgürleştirebilecektir. Siyah feministler, beyaz feministlerin ırkçılığı ile siyah feministlerin homofobisinin birleştiği alan olarak lezbiyen siyah kadınların tecrübelerine özel önem vermiştir. Zaten *Combahee River Collective* de öncülü olan *National Black Feminist Organization*'ın siyah feminist eşcinsellere olan ilgisizliğine eleştiri olarak ortaya çıkarak 1970'lerdeki siyah lezbiyen feminist mücadelenin öncüsü olmuştur (Nash 2011, 453-454).

Bu keşişimsellik-öncesi teorik yaklaşımlar tahakküm yapılarının (*structures of domination*) keşişiminden çok eş zamanlılığına odaklanmışlardır (Nash 2011, 454). Bu farkın ise siyah kadın olmayı siyah ve kadın olmaya eşitlediği söylenebilir, oysa keşişimsellikte görüleceği üzere siyah ve kadın olmak ile siyah kadın olmak oldukça farklıdır.

1988-90 arasındaki iki yılda, ilk olarak bir hukukçu olan Crenshaw, keşişimselliği bir terim olarak kullandı ve tahakküm yapılarının nasıl birlikte çalışarak siyah kadınları marjinalize ettiğini gösterdi. Ardından ise bir sosyolog olan Collins 1990 yılında

---

³ Kolaylık olması açısından çalışma boyunca ifadenin Türkçesi olan ırkçılık karşıtı yerine “antiracist” kullanılacaktır.

yayınlanan *Black Feminist Thought* kitabı ile ırk ve toplumsal cinsiyetin kesişimindeki siyah feministlerin kendine has mücadelesini anlattı. Bu iki çalışma kesişimselliği hem siyah feminizmin merkezine yerleştirmiş hem de siyah feminizmin akademi içerisindeki yerini sağlamlaştırmıştır (Nash 2011, 455). Bu kurumsallaşma sonucunda ise siyah feminizm artık organizasyonlarda, derneklerde örgütlenen aktivist bir hareket yerine, Afrikan-Amerikan Çalışmaları ve Kadın çalışmaları gibi programlar ile akademinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Siyah feministlerin bir ürünü olan kesişimsellik akademide kendisine yer bularak kurumsallaştıkça başka disiplinlere doğru da yayılmaya başlamıştır. Hatta Leslie McCall'un da (2008) belirttiği gibi günümüzde kesişimsellik kadın çalışmalarının en önemli teorik katkısı olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca kesişimsellik kurumsallaştıkça siyah feminizm de daha geniş kesişimsel yorumundan ırk ve cinsiyet odaklı kesişimselliğin dar versiyonuna doğru evrimleşmiştir (Nash 2011, 456). Bu dar versiyon sonucunda marjinalleşenlerin durumunun değerlendirmelerde dikkate alınması da zorlaşmıştır. Bu dar yoruma yönelik eleştirilerden birisi de kesişimselliğin siyah-feminizme eşit değil, onun bir ürünü ve tarihsel bir oluşum olduğudur (Nash 2011, 445). Kesişimselliğe siyah feminizmin bir ürünü olarak bakmak onun değişebilen anlamlarına ve ikisi arasındaki yeni anlamlara da izin vermek bakımından önemlidir. Hatta Nash'e göre kesişimselliğin tarihinin olmaması, onun sabit değişmeyen bir şey olarak anlaşılmasına da neden olmaktadır (Nash 2011, 449).

2.2. Postmodernizm, Feminizm ve Hukuk

Feminist teori ve kadın hakları mücadelesi birbirleri ile bağlantılı olarak gelişmiş ve buna da doğal olarak feminist hukuk hareketi eşlik etmiştir (Gürgey 2015, 30). Bu nedenle çalışmaya feminist hareketler ekseninde devam etmek doğru olacaktır. Liberal feminizme⁴ göre kadın özel alanının dışına çıkarak kamusal alanda

---

⁴ Birinci dalga feminizm aynılık üzerinde odaklanırken, "kadın doğulmaz kadın olunur" sloganıyla hareket eden ikinci dalga feminizm kadınlık rolleri üzerinde durmuştur. Üçüncü dalga feminizm ise tek-tip (*uniform*) kadın anlayışını eleştirerek farklı kadınlıklar üzerinde durarak o zamana kadar feminist hareketin öncülüğünü yapan beyaz kadın merkezli anlayışı eleştirmiştir. İlgili açıklamalar için bkz. Yükselbaba (2016a, 125-127). Bu noktada birinci dalga feminizmi aynılığa odaklanan liberal feminizm, ikinci dalga feminizmi farklılıklara odaklanan radikal ve kültürel feminizm, üçüncü dalga feminizmi ise postmodern feminizm şeklinde kavramlaştırabiliriz. Heper (2014, 23), Kimberle Crenshaw ve Angela Harris'i "*critical race feminism*" başlığı altında postmodern feminizmden ayrı bir başlık olarak incelemiştir. Gürgey (2015) ise eşitlikçi yaklaşımların altına "asimilasyoncu feminist yaklaşım"ı ve "androjenik feminist yaklaşım"ı yerleştirmiştir. Farklılık yanlısı yaklaşımları ise "özel haklar yaklaşımı", "uzlaşma yaklaşımı", "kültürel feminist hukuk teorisi", "radikal

erkeklerle eşit haklara sahip olmalıdır. Bu sayede kadın ekonomik, sosyal, siyasi alanlarda erkek gibi özerk bir kişiliğe sahip olacaktır. Çünkü kadın da erkek gibi rasyoneldir (Güriz 2011, 70-71).⁵ Liberal feminizmin bu anlayışına 1968 öğrenci olayları, Vietnam savaşına yönelik protestolar, çevreci ve anti-nükleer hareket sonucunda radikal feminizm olarak adlandırılan bir akımdan eleştiriler gelmiştir. Radikal feminizme göre, eşit haklara sahip olmak yeterli değildir. Çünkü aile, devlet, toplum hep erkek egemen bir zihniyet ile kadın dışta bırakılarak oluşturulmuştur (Güriz 2011, 74). Bu nedenle erkekliğin yeniden üretildiği ailenin ortadan kalkacağı ve kadının özel alana hapsolmaktan kurtulacağı yeni bir toplum modeli inşa edilmelidir. Radikal feminizmin radikalliği işte bu kurumlara karşı takındıkları radikal tutumdan kaynaklanmaktadır.

Büyük anlatılara karşı olan postmodernizmin, modernizmin⁶ bir ürünü olan feminizm ile bağdaşmayacağı yönünde görüşler mevcuttur. Kabaca ifade etmek gerekirse, 1970'li yıllardan itibaren önem kazanan postmodernizmin; modern batı düşüncesine karşı çıktığı, büyük anlatıları reddettiği, evrensel ve somut koşullardan bağımsız özne tasarımlarına karşı olduğu söylenebilir (Güriz 2011, 76-77).⁷ Fakat feminizmin eleştirel boyutu, postmodernizm ile bağdaştırılabildiğini sağlayabilir. Bu bağdaştırmanın bir ürünü olan postmodern feminizme göre evrensel bir kadından çok batılı kadından, lezbiyen kadından, siyah kadından, üçüncü dünya ülkesi kadından söz etmek gerekir (Gürgey 2015, 35-36; Güriz 2011, 77; Heper 2014, 22; Yükselbaba 2016a, 135). Bu nedenle postmodern feminizm liberal ve radikal feminizme karşı çıkararak plüralizmi savunmaktadır. Postmodern feminizm, postmodernizmin savunduğu pragmatizmi benimsemiştir ve kadın sorununa yönelik olarak evrensel soyut çözümler yerine pragmatik, somut çözümler önermiştir (Güriz 2011, 77). Zaten postmodernizme getirilen en önemli eleştirilerden birisi de soyutlamalar ve genellemeler yapamamasıdır (Yükselbaba 2016a, 135).

Postmodern yaklaşım insanların, yapıların ve söylemlerin ürünü olduğunu savunur. Postmodern feminizme göre de herhangi bir cinsiyet veya kategori yerine

---

feminist hukuk teorisi" ve "postmodern feminist hukuk teorisi" olacak şekilde kavramlaştırmıştır. Üçüncü dünya ülkelerindeki feminist hareketleri ve siyah feministleri ise postmodern feministler başlığı altında değerlendirilmiştir. Ben ise kesişimselliği postmodern feminizmin altında üçüncü dalga feminizm ile birlikte değerlendireceğim.

⁵ Feminizm ve hukuk ile ilgili çalışmalar için bkz. Yükselbaba 2016a; Heper 2014; Gürgey 2015; Uygur 2015; Uygur 2016.

⁶ Modernizm için bkz, Berman 1994; Yaşar 2011.

⁷ Postmodernizm ve hukuk hakkında yapılan diğer çalışmalar için bkz. Kia 2006; Yükselbaba 2016b; Yüksel 2004; Heper 2015; Türkbağ 2003.

çoğulcu ve karmaşık bir sosyal kimlik anlayışı benimsenmeli; cinsiyet, ırk, sınıf, etnik köken, yaş göz önüne alınmalı ve göreceli yaklaşımdan uzaklaşılmalıdır. Postmodern feministlere göre “soyut evrensellik karanlık bir tünel”dir (Güriz 2011, 80). Postmodernizm nasıl ki modernizmi herkesi aynı gördüğü ve tek tipleştirdiği için eleştiriyorsa, postmodern feminist yaklaşımlar da feminist yaklaşımları “kadın” kategorisine odaklanarak farklı kimliklerdeki kadınları görmezden geldiği için eleştirmiştir (Yükselbaba 2016a, 135).

Postmodernizm hukuk ile olan ilişkisinde ise, hukuk sisteminin düzen, belirlilik gibi unsurlarının ön plana çıkarılarak öznenin ve onun hukuk sistemi içerisindeki yerinin geri plana itilmesine karşı çıkmaktadır (Güriz 2011, 151). Bu anlamda postmodernizm modern hukuku yapı-bozuma uğratarak hukuk içerisindeki objektiflik, homojenlik ve bütünsellik gibi düşüncelere karşı çıkarak değişime, plüralizme ve yerelliğe ağırlık verilmesinden yanadır (Güriz 2011, 151-52; Yükselbaba 2016b, 148-49). Güriz’in deyişiyle “modern hukuk anlayışı hukuku kutsal yapmış ve hakları önemsizleştirmiştir, oysa postmodern hukuk, hukuku önemsizleştirmekte ve hakları kutsallaştırmak istemektedir” (Güriz 2011, 151). Postmodernizm ile birlikte hukukta *soft-law* niteliğinde bağlayıcılık düzeyi belirsiz “tavsiye kararı”, “şart” ve “ortak deklarasyon” gibi kavramlar da nicelik olarak artış göstermiştir (Yükselbaba 2016b, 152).

Postmodernizm ile birlikte hukukta oluşan bu plüralizm, yerellik ve çok katmanlılık, hukukta karşılaştığımız birçok soruna kategorik cevaplar vermek yerine şartlara göre değişen ve buna göre önceliklendirilen, göreceli en iyi ihtimalle de *prima-facie* cevaplar vermemizi gerektirmektedir. Bu yaklaşım ise verilen cevapların temellendirilmesi ve gerekçelendirilmesi amacıyla çeşitli teorilerin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmektedir. Bu çözüm önerilerine ise ölçülülük ilkesi (*proportionality*), anayasaya aykırı anayasa değişikliği doktrini (*unconstitutional constitutional amendment doctrine*) veya bağlamsal adalet kavramlaştırması örnek olarak verilebilir.⁸ Bunların hepsi daha önce pozitif hukuk açısından açıklanması olanaksız görülen ve kategorik cevaplarla geçiştirilen sorunlara verilen göreceli cevaplara örnektir.

---

⁸ İlgili kavramlar için bkz. Sweet ve Mathews 2008; Klatt ve Meister 2012; Roznai 2017; Dixon ve Landau 2015; Uygur 2013.

3. Kesişimsellik: Bir Postmodern Feminist Yaklaşım

3.1. Marjinalleştirme ve Kesişimsellik

Crenshaw (1989) *Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics* isimli makalesinde ırkçılık ve ayrımcılık karşıtı politikaları inceleyerek feminist teoriyi “siyah feminist” bir perspektiften eleştirmektedir. Bunu ise ırk ve cinsiyetin kesişimindeki siyah kadınların marjinalleştirilmesine karşı çıkararak yapmaktadır. Daha makalesinin ilk cümlesinde *All the Women Are White, All the Blacks Are Men, But Some of Us Brave* kitabını, ırk ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının birbirlerini dışlayan (*mutually exclusive*) kategoriler olarak algılanmasının güzel bir örneği olarak vermektedir (Crenshaw 1989, 139). Çünkü bütün kadınlar beyaz, bütün siyahlar erkektir.⁹ Bu marjinalleştirmeye karşı çıkmak için siyahı ve kadını birbirlerinin yanına koyarak “siyah kadın”ları merkeze yerleştirebilecek kadar cesur olmak gerekmektedir.

Ancak böyle bir yaklaşım ile mevcut ayrımcılık anlayışlarımızın, ayrımcılığı sadece tek bir eksende görmeye bizi nasıl koşullandırdığı anlaşılabilir. Bu tek eksenli yaklaşım ile kesişimin merkezinde yer alan siyah kadınlar, ırk ve cinsiyet ayrımcılığı bakımından özne olamamakta, dışlanmakta ve marjinalleşmektedir. Bir başka deyişle, ırk ayrımcılığı davalarında erkek ayrımcılığa uğrayan özne olarak merkezde yer alırken, cinsiyet ayrımcılığı davalarında beyaz kadınlar ayrımcılığın öznesi olarak merkezde yer almaktadır. Her iki durumda da en dezavantajlı durumda olan siyah kadınlar daha az dezavantajlı grup lehine marjinalleştirilmekte ve bu ise somut olaydaki ayrımcılığı tam anlamıyla görmemizi engellemektedir.

Crenshaw’a göre bu marjinalleşmeyi ortadan kaldırmak için feminist ve ırkçılık karşıtı politikaların ve söylemlerin siyah kadınları da kapsamına alacak şekilde yeniden düşünülmesi, dönüştürülmesi gerekmektedir (Crenshaw 1989, 140). Aslında bu açıdan bakıldığında kesişimsellik bir bilgi sorunudur, “antiracist” mücadele ile feminizm karşıtı mücadelenin birbirlerini dışlayan değil, birbirlerini

---

⁹ Örnek olması bakımından; Daniel Moynihan, *The Negro Family: The Case for National Action* isimli raporunda aile reisi siyah erkek rolünün ortadan kalkması ve siyah matriarşinin yaygınlaşması sonucunda yozlaşan bir siyah aileyi tarif etmiştir. Rapor, birçok kişi tarafından beyaz kültürel normlarının siyah aileleri değerlendirmek için kullanılmasından dolayı ırkçı bulunarak eleştirilmesine rağmen, çok az eleştiri beyaz ailelerdeki annelik standardını sağlayamamaları nedeniyle siyah kadınların patolojik bulunmasına değinmiştir (Crenshaw 1989, 163).

destekleyen bir mücadelenin parçası olabileceğine dair bilgi sorunudur.¹⁰ Siyah ve kadın kimliklerinin realitede insanların aynı anda, iç içe deneyimledikleri tecrübeler olduğunun farkında olmamızı sağlayacak yöntemlerle bu bilgi sorununun üstesinden gelinbilir.

Son 40 yılda kadın hareketlerinin çabaları sonucunda daha önceden özel alan olduğu düşünülen ev içi şiddet veya tecavüz gibi durumlar geniş ölçekli bir tahakküm ilişkisinin parçası olarak görülmeye başlandı. Önceleri bireysel, izole edilmiş ve devlet müdahalesinden bağımsız olduğu kabul edilen özel alanın politik olduğu iddia edilince, soyut birey anlayışı yerine ırk, cinsiyet, toplumsal cinsiyet gibi kategorilerin öncülüğünde kimlik-temelli siyaset gelişmiştir. Bu nedenle feminist ve “antiracist” hareketin zayıflatıcı bir unsur olarak gördüğü farklı kimliklerin ön plana çıkartılması, aslında özgürleşmenin ve yeniden inşanın bir kaynağı olarak görülebilir. Burada kimlik temelli siyasetin evrenselcilik-tikellik düzleminde tikelliğe oldukça yakın bir yerde durduğu söylenebilir. Çünkü karşı çıktığı temel şey gruplar arasındaki farklılıkların görünmez kılınmasıdır. Bu anlamda patriarşi ve ırkçılığa insanlar aynı anda maruz kalmasına rağmen sanki bunların her ikisi de aynı anda bir insanın kimliği olamazmış gibi ya/ya da mantığı ile yaklaşılması feminist ve “antiracist” politikaların temel sorunudur (Crenshaw 1990, 1241-1242).

3.2. Ayrımcılık Karşısı Çerçeve ve Kesişimde Olanların Keşfi

İrk ve cinsiyet ayrımcılığının kesişiminde bulunan siyahi kadınların durumunu analiz etmek için Crenshaw, ırk, renk, din, cinsiyet ve ulusal köken temelli her türlü ayrımcılığı ortadan kaldıran 1964 tarihli *Civil Rights Act*'in 7. maddesindeki “iş hayatındaki eşit fırsat eşitliği (*equal employment opportunity*)” ile ilgili olan *DeGraffenreid v General Motors* (1977), *Moore v Hughes Helicopter* (1983) ve *Payne v Travenol* (1982) davalarını incelemiştir.

DeGraffenreid v General Motors davasında, 5 siyahi kadın General Motors'ın 1964'teki kanuna rağmen terfi sisteminde halen ayrımcılık yaptığını iddia etmişlerdir.

---

¹⁰ Feminizm beyaz kadın odaklı bir şekilde tanımlanmakta iken, “antiracism” ise siyah erkeğin talepleri doğrultusunda tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımlar sonucunda ise, hem “siyah kadın”ların beyaz kadınlardan farklı bir şekilde tecrübe ettikleri patriarşi, hem de siyah erkeklerden farklı bir şekilde deneyimledikleri ırkçılık, merkezi grubun çıkarları lehine görünmez kılınmaktadır. Feminizmin ırkı göz ardı etmesi demek, feminist mücadelenin siyah kadınların maruz kaldığı ayrımcılıkları yeniden üreteceği ve güçlendireceği anlamına gelmektedir. Benzer şekilde “antiracism”in de cinsiyeti göz ardı etmesi siyah kadınların maruz kaldığı patriarşinin yeniden üretilmesine neden olacaktır.

Mahkemede ileri sürülen delillere göre General Motors 1964 öncesinde hiç siyah kadın işçi çalıştırmıyorken, 1964 sonrası işe alınan bütün siyah kadınlar 1970 sonrasındaki resesyonda işten çıkartılmışlardır. Mahkeme kararında davacı siyah kadınların ayrımcılığa karşı korunması gereken özel bir sınıf olmadığını, mevcut yasada tanımlanan sınıflar birleştirilerek yeni bir süper-sınıf oluşturulamayacağını ve yasada tanınmayan bir korumanın siyah kadınlara tanınamayacağını belirtmiştir. Mahkeme bu nedenle iddiayı önce cinsiyet ayrımcılığı kapsamında değerlendirmiş ve 1964 öncesinde siyah kadınlar çalışmasa da beyaz kadınların şirkette çalıştığını, bu nedenle de 1964 öncesi ayrımcı politikaların devam etmediğini çünkü beyaz kadınların halen şirkette çalıştığını belirtmiştir. Mahkeme ırk ayrımcılığı ile ilgili olarak ise mevcut iddiaların güçlendirilerek yeniden başvurulabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca mahkeme korunması gereken sınıfların birleştirilerek yeni bir sınıf oluşturulmasının Pandora'nın kutusunu açmak olacağını belirterek davayı reddetmiştir (Crenshaw 1990, 141-142).

Burada üzerinde durulması gereken ilk nokta erkeklerle ilgili ayrımcılık davalarında (*reverse discrimination*) mahkemenin, beyaz erkeklerin ayrımcılık iddiasını var olan sınıfların birleştirilmesi olarak görmemesidir. Halbuki, *DeGraffenreid* davasındaki davalı siyah kadın hangi durumdaysa siyah bir kadın olmadığı için ters-ayrımcılığa maruz kalan bir beyaz erkek de aynı durumdadır. Burada temel sorun normun nötr olmaktan çok beyaz erkek merkezli olmasıdır. Sonuç olarak, mahkeme *DeGraffenreid* kararı ile birleştirilmiş cinsiyet ve ırk ayrımcılığı iddiasını kabul etmediği için, siyah kadınlar ancak tecrübeleri siyah erkekler veya beyaz kadınlar ile örtüştüğü oranda korunabileceklerdir (Crenshaw 1989, 142-143).

Moore v Hughes Helikopter Şirketi davasında ise mahkeme ırk ve cinsiyet ayrımcılığı davalarında siyah kadınların, siyah erkekleri veya beyaz kadınları temsil edemeyeceğini belirtmiştir. Mahkemeye göre, Moore kadın olduğu için değil, siyah bir kadın olduğu için terfi ettirilmeyerek ayrımcılığa uğradığını iddia etmiştir. Moore'un siyah kadın olduğu için ayrımcılığa uğradığı iddiası cinsiyet ayrımcılığı yapıldığı anlamına gelmez, çünkü siyah kadınlara yapılan ayrımcılık cinsiyet ayrımcılığının sadece bir kısmıdır (Crenshaw 1989, 144). Mahkeme burada kadınlara karşı ayrımcılığı siyah kadınlara karşı ayrımcılığa tercih ederek, cinsiyet ayrımcılığında beyaz kadın merkezli bir yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca beyaz kadınların zaten "beyaz kadın olduğum için ayrımcılığa uğruyorum" iddiasında bulunması oldukça zor, çünkü zaten beyaz kadın oldukları için değil kadın oldukları için ayrımcılığa uğruyorlar. Bu nedenle siyah kadınların, kadınların

hepsini temsil etmediklerine yönelik iddia açıkça siyah kadınları beyaz kadınlara göre marjinalize etmekte ve beyaz kadınları cinsiyet ayrımcılığında merkeze koymaktadır. Bu yaklaşım ile, en fazla ayrımcılığa maruz kalan ve bu nedenle de hem herkesi temsil edebilecek hem de en kapsayıcı iddiaya sahip olan sınıfın iddiaları görmezden gelinerek ayrımcılığa karşı kolektif mücadele de engellenmiştir. Çünkü siyah kadınların talepleri hem siyah erkekleri hem de beyaz kadınları ilgilendirmekte ve her ikisinin taleplerini de kapsamaktadır. Burada dile getirilmesi önem arz eden bir başka noktada en çok marjinalize edilmiş kesim olan siyah kadınlardan başlayan hareketin tabandan tavana (*bottom-up*) doğru olacağı için daha kapsayıcı olacağıdır (Crenshaw 1989, 145). Sonuç olarak, her türlü ayrımcılığa maruz kalan ve buna en çok karşı koyabilecek sınıf olarak siyah kadınların görmezden gelinerek izole edilmesinin *statu-quo*'nun sürdürülmesi açısından oldukça anlaşılır olduğu söylenebilir.

Moore siyah kadın olarak ne kadınları ne de siyahları temsil edemeyeceğinden dolayı, terfi ettirilmeyerek ayrımcılığa uğradığını farklı etki teorisine¹¹ (*disparate impact theory of discrimination*) dayanarak ispat etmek zorunda kalmıştır. Farklı etki Teorisine göre davacı bir politika veya uygulamanın belirli bir gruba karşı negatif anlamda farklı bir etki doğurduğunu istatistiklere dayanarak göstermelidir (Crenshaw 1989, 145-46). Burada önemli olan iki husus ise şunlardır; korunması gereken grup nasıl tanımlanıyor ve istatistiklerde kullanılan örneklem anlamlı mı? Birçok davada siyah kadınlar çalışan yeterince siyah kadın olmadığı için anlamlı bir örneklem yaratabilmek için siyah erkekleri veya beyaz kadınları da içeren istatistikleri kullanmışlardır. Moore iddiasını ispatlayabilmek için, Ocak 1976'dan Haziran 1979'a kadar geçen sürede, birinci sınıf denetçi pozisyonunda bulunanların (terfi sonucu elde edilen pozisyon) %70,3 ila %76,8'sinin beyaz erkek, %8,9 ila %10,9'unun siyah erkek, %1,8 ila %3,3'ünün beyaz kadın ve %0 ila %2,2'sinin siyah kadın olduğunu göstermiştir (Crenshaw 1989, 143). Fakat mahkeme her ne kadar terfi ettirilen siyah kadın ve beyaz erkek sayılarının eşit olması gerektiğini kabul etse de bunu ayrımcı etki olarak değerlendirmemiştir.

---

¹¹ Doktrine göre, ayrımcılığı belirleyen şey açıkça ayrımcılık yapma niyetinin olmasıdır. Fakat 7. madde altında iş hayatındaki eşit fırsat eşitliği ilkesinin uygulandığı durumlarda farklı etkiyi kanıtlamak için istatistiki veriler de yeterli kabul edilmektedir. Davacının bu iddiasına iş veren işin gereklerinin bu uygulamayı mecbur kıldığına dayanarak karşı çıkabilir. Bunun üzerine davacı daha az ayrımcı bir alternatifin olduğunu ispatlayarak iş verenin itirazını çürütebilir.

Payne v Travenol davasında ise mahkeme, kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyet eşitsizliğinden dolayı siyah kadınlar ve siyah erkeklerin çatışan çıkarlarının varlığına değinmiş ve bu nedenle de siyah kadınların siyah erkekleri temsil edemeyeceğine karar vermiştir. Bu davada iki siyah kadın işçi ırk ayrımcılığı iddiası ile bir ilaç fabrikasında çalışan bütün siyahlar adına dava açmıştır. Mahkeme davacıların sadece siyah kadınlar adına dava açması gerektiğini belirterek taleplerini daraltmıştır. Sonunda mahkeme fabrikada yaygın ırk ayrımcılığı olduğunu saptayarak fabrikayı tazminat ödemeye mahkûm etmesine rağmen, bu kararını siyah erkekleri de içerecek şekilde genişletmemiştir. Bu kapsamda *Travenol* davası siyah kadınlar için kısmi bir başarı olarak kabul edilse bile ayrımcılık doktrininin kadınlar için yarattığı açmazı çözümü üretmemiştir (Crenshaw 1989, 147-48). Siyah kadınlar ya siyah kadın olarak iddiada bulunarak bütün siyahları temsil etmekten feragat edecekler ya da kendi özel durumlarını yok sayarak siyah erkekleri de içerecek şekilde siyahları temsil edeceklerdi.

Özetlemek gerekirse, mahkeme *DeGraffenreid* davasında sınıfların birleştirilerek yeni bir süper-sınıf oluşturulamayacağını belirtmiştir. Bunun aksine mahkeme, *Moore* kararında siyah kadınların cinsiyet ayrımcılığına dayanan istatistikleri kullanamayacaklarını (siyah kadınların kadınları temsil edemeyeceğini), çünkü onların kadın oldukları için değil, siyah kadın oldukları için ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmiştir. Son olarak mahkeme *Travenol* kararında, siyah kadınların çatışan çıkarları dolayısı ile siyah erkekleri de içerecek şekilde bütün siyahları temsil edemeyeceğine hükmetmiştir. *Degraffenreid*'de siyah kadın olamayan kadınlar, *Moore*'da siyah kadın oldukları için kadın olamamışlar, *Travenol*'da ise kadın oldukları için erkekleri ırk ayrımcılığında temsil edememişlerdir. Crenshaw'a göre ayrımcılık yasağı yasası ırk veya cinsiyeti birbirlerinden bağımsız olarak ele alarak "but for" anlayışına dayanmaktadır. Bir anlamda kadınlar siyah olmadığı sürece, siyahlarda kadın olmadığı sürece ayrımcılık yasağı yasasından faydalanmaktadır (Crenshaw 1989, 151-152).

3.3. Kesişimsellik

Kesişimsellik tek boyutlu, tek eksenli anlayışın sınırlılıklarına dikkat çeken bir yaklaşımdır. Crenshaw, kesişimselliği bir trafik kavşağına benzetmektedir (Crenshaw 1989, 149). Ayrımcılık bu kavşakta herhangi bir yöndeki akışa denk gelmektedir. Eğer bu kavşakta bir kaza olursa bu bazen tek bir taraftaki akıştan dolayı meydana gelebileceği gibi her iki yöndeki akıştan dolayı da meydana gelebilir. İşte bu iki yönlü akıştan dolayı meydana gelen kazaları sadece tek bir akışa göre değerlendirmek, kazanın diğer sebeplerini göz ardı etmek anlamına

gelmektedir. Crenshaw'a göre eğer siyah bir kadın bir kazaya karışmışsa bu ya ırk ya da cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanmıştır. Bu nedenle siyah kadınların siyah kadın olmalarından dolayı maruz kaldıkları ayrımcılıkları görmek, adaletsizliği görmemize ve adaletin gereğini yerine getirmemize yardımcı olacaktır.

19. yy. boyunca siyah feministler, sadece patriarşi ile değil aynı zamanda beyaz feministler ile de mücadele etmek zorunda kaldılar. Beyaz feministler kadınların tecrübeleri ve kadınların beklentileri üzerine söylemlerde bulunurken, bu söylemler siyah kadınları içermiyordu. Feminist teori kadınların tecrübelerini; patriarşiyi, cinselliği ve farklı alanlar ideolojisini¹² analiz ederek tanımlasa bile, çoğunlukla ırkın önemini göz ardı ediyordu (Crenshaw 1989, 154). Bu kapsamda özellikle farklı alanlar yaklaşımını incelemek feminist teorinin beyaz kadın merkezli yaklaşımını gözler önüne sermek için oldukça elverişlidir. Bu yaklaşıma göre, erkekler bağımsız, yetenekli ve güçlü iken kadınlar bağımlı, yetenekleri sınırlı ve pasif olarak kabul edilir. Bu farklı alanlar yaklaşımı kadının evde erkeğe tabi olduğu, erkeğin ise çalışarak eve ekmek getirdiği bir patriarşik düzeni ortaya çıkarmaktadır. Fakat bu yaklaşım siyah kadınları ve erkekleri içine almamaktadır, çünkü siyah erkekler güçlü görülmediği gibi, siyah kadınlar da pasif olarak kabul edilmiyorlardı. Ayrıca siyah kadınlar beyaz kadınlara göre oldukça fazla oranda ev dışında çalışarak iş hayatına katılıyorlardı.

Beyaz kadın merkezli feminist teorinin pratik ile uyumsuzluğunun bir başka örneği de tecavüz ile ilgili feminist söylemlerde yer almaktadır. Bilindiği gibi feminist teoriye göre, tecavüz ile ilgili kanunlarda korunan hukuki değer kadının vücut bütünlüğü değil, kadının mülkiyet benzeri bekaretidir. Fakat Crenshaw'un da belirttiği gibi tecavüz yasaları genelde erkeğin kadın cinselliği üzerindeki kontrolünü değil, beyaz erkeğin beyaz kadın üzerindeki kontrolünü yansıtır. Kölelik dönemi boyunca siyah kadınların ahlaksız ve seks düşkünü olduklarına dair mit, beyaz erkeklerin yüzyıllar boyunca siyah kadınlara yönelik cinsel taciz ve saldırılarını siyah kadınların şehvet düşkünlüğüne ve her zaman cinselliğe hazır olmalarına bağlamıştır (Crenshaw 1989, 157-158). Şehvet düşkünü siyah kadınlar bakire olmadıkları için tecavüze karşı korunabilecek bir şeyleri de yoktur. Bu nedenle tecavüz yasalarının siyah kadınlar gözetilerek çıkartılmadığı söylenebilir.

Dallas v State (1918) kararında da belirtildiği gibi bakire olmama durumu beyaz ırk için istisna olmasına rağmen, bu istisnayı başka bir ırk için de uygulamak reel

---

¹² Farklı alanlar ideolojisi (*seperate spheres ideology*) kadının toplumsal hayattaki rolünü ev ile sınırlandırarak, kamusal alanı erkeklerin alanı olarak değerlendirmektedir.

koşullara gözümüzü kapamak anlamına gelecektir. Bu noktada sadece tecavüze odaklanılması, buradaki ırkçılığı görmemizi engellemektedir. Siyah kadınlara tecavüz hukukten gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durum olurken, beyaz kadının siyah erkek tarafından tecavüzü “ölümden bile beter bir suç olarak (*a crime more horrible than death*)” görülüyordu (Crenshaw 1989, 158-59).¹³ Sonuç olarak siyah kadınların maruz kaldığı bekarete dair cinsiyetçi söylemler ve cinsel ahlaksızlık ile ilgili ırkçı söylemler sırasıyla feminist teoride ve “*antiracist*” politikada kendisine nadiren yer bulabilmiştir (Crenshaw 1989, 159).

19. yy. siyah feministi Anna Julia Cooper (1892, 31) ırk mücadelelerinde siyah kadınlara yeterince yer vermedikleri için siyah liderleri şu şekilde eleştirmiştir; “Sadece siyah bir kadın, ancak ben bir yere girdiğim zaman bütün siyah(negro) ırkı da benimle birlikte girebilir, sözünü edebilir.” Crenshaw, Cooper’ın bu sözünden hareketle üniversite yıllarında yaşadığı bir anıyı anlatmaktadır. Anıya göre Crenshaw ve iki siyah arkadaşı Harvard’ın beyaz erkeklere özel bir kulübünde yıl sonu sınavlarını başarılı bir şekilde vermelerini kutlayacaktır. Arkadaşlarından birisi bu kulübün nadir siyah üyelerinden birisidir. Kapının önüne geldiklerinde, siyah oldukları için bir sürprizle karşılaşmayı beklerlerken bu kez siyah oldukları için değil ama Crenshaw kadın olduğu için bir sürprizle karşılaşmış ve ön yerine arka kapıdan kulübe girmesi gerektiğini öğrenmiştir. Sonuç olarak Crenshaw arka kapıdan da olsa kulübe girebilmiş ve kulüp birisi arka kapıdan olsa da ilk siyah misafirlerini ağırlamak zorunda kalmıştır (Crenshaw 1989, 160-61).

Crenshaw bu hikâyenin siyah kadınların ırk temelinde kazanılan fakat cinsiyet nedeniyle kullanamadıkları haklarını göstermek için, eksikliklerine rağmen, iyi bir örnek olduğunu düşünmektedir. Bu hakların kullanılmamasının önemli nedenlerinden birisi ise siyahların yaşamında ırk ayrımcılığının hala en büyük sorun olarak görülmesidir. Beyaz kadınlar, beyaz erkeklere karşı bir feminist teori geliştirebilirken, siyah kadınların siyah erkeklerle birlikte ırk ayrımcılığına maruz kalması onların siyah erkeklere karşı feminist bir teori geliştirmelerini zorlaştırmıştır (Crenshaw 1989, 161-62).

Kesişimsellik yaklaşımı bize bir günde en dezavantajlı konumda bulunanların hayatlarını değiştirme imkânı vermeyecek olsa da en azından görünenin arkasını görmemize ve mevcut ayrımcılık kavramını sorgulamamıza olanak sağlamaktadır.

---

¹³ 1915 yılında çekilen *The Birth of a Nation* filmindeki beyaz kadının siyah erkek tarafından tecavüze uğramamak için intihar ettiği sahne bu yoruma örnek olarak gösterilebilir. İlgili filmin *Dallas v State*(1918) kararından önce olması da dikkate değer bir başka noktadır.

Bu şekildeki bir yaklaşımın amacı ise “Onlar gir(ebil)diğinde, herkes gire(bilir)” mottosu ile marjinalleştirilmiş grupların sürece dahil edilmesi şeklinde özetlenebilir (Crenshaw 1989, 167).

3.4. Üç Çeşit Kesişimsellik

Kimberle Crenshaw (1990) *Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color* makalesinde, “siyah kadın”ların (*women of color*) tecrübelerini ev içi şiddet ve tecavüz olayları bağlamında inceleyerek, her iki durumda da “*antiracist*” ve feminist ideolojinin siyah kadınları nasıl marjinalleştirildiğini göstermektedir.

Crenshaw makalesinde üç çeşit kesişimden¹⁴ bahsetmektedir. Bunlar; yapısal (*structural*) kesişimsellik, siyasi (*political*) kesişimsellik ve temsili (*representational*) kesişimselliktir. Yapısal kesişimsellik, siyah kadınların ırk ve toplumsal cinsiyetin kesişimindeki konumlarından dolayı, beyaz kadınlardan nitelik olarak farklı tecrübelerle sahip olduğu anlamına gelmektedir. Siyasi kesişimsellik, hem feminist hem “*antiracist*” politikaların siyah kadınların marjinalleştirilmesine nasıl yardımcı olduğunu göstermektedir. Bir anlamda mevcut politik mücadelelerin ve taleplerin de siyah kadınların durumunu dikkate almamasının siyasi kesişimselliğin odak noktası olduğunu söyleyebiliriz. Temsili (*representational*) kesişimsellik ise, siyah kadınların kültürel inşasına odaklanmaktadır (Crenshaw 1990, 1245). Bu kapsamda anlatıların-temsillerin siyah kadınların farklı konumlarını nasıl görünmez kıldığına odaklanmaktadır.

3.4.1. Yapısal Kesişimsellik

Kimberle Crenshaw, yapısal kesişimselliğin aile içi şiddet ile ilişkisini incelemek için Los Angeles’taki sığınma evlerini¹⁵ araştırmıştır. Burada karşılaştığı kadınların

¹⁴ “Ben kesişimselliği çağdaş siyaseti postmodern teori ile bağlamak için geçici bir kavram olarak kullanıyorum. ırk ve cinsiyetin kesişimini araştırırken (*mapping*), kavram ırk ve cinsiyetin farklı kategorilere ait olduğu varsayımına karşı çıkmaktadır. ırk ve cinsiyeti birbirini dışlayan ve ayrılabilen şeyler olarak görme eğilimini sonunda ortadan kaldıracak bir metodoloji önermeyi umuyorum. Burada öncelikli olarak keşfettiğim kesişimler (*intersections*) ırk ve cinsiyet olmasına rağmen, kavram sınıf, cinsel yönelim, yaş ve rengi de içine alacak şekilde genişletilebilir hatta genişletilmelidir.” (Crenshaw 1990, 1244)

¹⁵ Crenshaw, İngilizce bilmediği için bir sığınma evinden faydalanamayan bu nedenle 2-3 gün sokaklarda kalan ve sonrasında da artık sığınma evini aramaktan vazgeçen bir göçmen kadın örneğini de vermektedir (1990, 1264). Sığınma evi, genellikle şiddet gördüğü için evden kaçan ve başka bir kimseden yardım isteme olanağı olmayan, örnekteki gibi göçmen kadınlar için gerekli olsa da göçmen kadın sığınma evine kabul edilmemiştir. Göçmen kadının İngilizce

çoğunluğu işsiz ve fakir olduğu gibi iş edinebilecek yeteneklere de sahip değildir. Kadınların bu durumda olmalarının yapısal nedenleri dikkate alınmadan sadece korumaya yönelik üretilen politikalar, bu kadınlara ihtiyaç duydukları çözümleri sağlayamadığı için sığınma evinden ayrılan birçok kadın şiddet gördükleri ilişkiye geri dönmektedir. Sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırkın kesişiminde yer alan göçmen kadınların deneyimi dikkate alınmadan, sadece kadınlık deneyimine odaklanılarak alınan önlemler ırk ve sınıf bariyerlerinden dolayı kesişimdeki kadınlara ulaşmak bakımından sınırlı kalacaktır (Crenshaw 1990, 1246).

1990 yılında *Immigration Act*'in sahte evlilik ile ilgili hükümlerinde şiddete ve kötü muameleye maruz kalan göçmen kadınları korumak için yapılan değişikliklerde, Crenshaw, bu durumdan en çok mağdur olanların dikkate alınmamasını, yapısal kesişimsellik örneği olarak vermektedir. Yasa, ABD'ye evlilik için göç eden kadınların daimî oturma iznine başvurabilmesi için en az iki yıl boyunca bir ABD vatandaşı ile veya daimî oturma iznine sahip birisi ile evli kalmasını ve başvuru esnasında eşinin de yanında olmasını şart koşuyordu. Bu nedenle de birçok göçmen kadın aile içi şiddete maruz kalsa bile sınır dışı edilmemek için susmayı tercih ediyordu. Kamuoyunda oluşan baskı sonucunda Kongre yasaya aile içi şiddet durumlarını içeren istisna bir hüküm koydu. İstisnaya göre ise iyi niyetle evlenmiş olmak kaydıyla, evlilik içinde göçmen eşin şiddete uğraması durumunda iki yıl beklenilmesine gerek kalmayacaktı. Fakat birçok göçmen, kültürel bariyerler nedeni ile şiddete maruz kalsa bile bunu ispatlayamıyordu. Çünkü birçok kadın farklı kuşakların bir arada olduğu geniş ailelerde yaşıyordu. Ayrıca, bu kadınların birçoğunun özel alanı olmadığı gibi dış dünya ile olan tek bağlantıları kocaları vasıtasıyla idi. Bu kadınlar, tabiri caizse Demokles'in kılıcı gibi daimî bir sınır dışı edilme tehdidi altında yaşıyorlardı. Kocalarının ellerinde bulunan bu koz onları eşlerine karşı sürekli bir bağımlılık ilişkisinin içerisinde bırakıyordu.¹⁶ Göçmen

---

konuşamaması ve sığınma evinin sadece İngilizce konuşabilenleri kabul etmesi nedeniyle göçmen kadın ev içi şiddet karşısında korunmasız bırakılmıştır. Bu örnek, İngilizce bilme zorunluluğu kuralı konulurken siyah kadınların ve farklı grupların dikkate alınmadığı tek dilli ve tek düzlemli dünya görüşünün güzel bir uygulamasıdır.

¹⁶ Nancy Fraser aynılık, farklılık (tanınma) ve dönüştürme ilkeleri çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabileceğini belirtmektedir. Nancy Fraser'a göre liberal feminist yaklaşımlar dağıtıcı adalet politikaları sonucunda hukuk önünde eşitlik, şekli eşitlik taleplerine yoğunlaşırken; ikinci dalga feministler tanınma talepleri üzerinde durarak farklılıkları ön plana çıkarmışlardır. Fraser'a göre birinci kuşak eşitliğe vurgu yaparak siyasal-ekonomik bir çizgi izlerken, sonraki kuşaklar tanınma üzerinde durmuş ve kültürel bir çizgi takip etmişlerdir. Fraser bu iki yaklaşım -aynılık ve farklılık- arasındaki gerilimi gidererek toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışını oluşturmaya çalışmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için ise bu iki yaklaşıma ek olarak dönüştürme ilkesinin de benimsenmesi

kadınların evlendikleri eşlerinin yasadışı bir şekilde ülkede bulunması durumunda ise, göçmen kadınlar ne tür muameleye maruz kalırlarsa kalsınlar ailelerini korumak için yine sessiz kalmak zorunda kalıyorlardı (Crenshaw 1990, 1246-1249).

Oturma izni başvurusu ile ilgili olarak aile içi şiddet gören kadınlara yönelik bir istisna getirilirken, bu durumdan etkilenen siyah kadınların bulunduğu kesişimsel konum dikkate alınmadan yapılan düzenlemelerin mevcut sorunları ortadan kaldırmada etkisiz olduğu gözükmektedir. Ayrıca bu istisna bütün kadınlar için geçerli olmasına rağmen, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak daha ayrıcalıklı konumda olanların bu durumdan faydalanmak için yerine getirmesi gereken şartları çok daha kolay sağlaması oldukça muhtemeldir.¹⁷ Bu istisnadan en az faydalanabilecek olanlar genellikle siyah kadınlardır. Sonuç olarak, göçmen kadınların, kendi durumlarını ispat edebilecek dil bariyerini, içinde buldukları kültürel durumlarını, eğitim durumlarını, kocalarına olan bağımlılıklarını ve bunların sonucunda yetkili birimlere ulaşma kapasitelerini dikkate almadan yapılan yasaların göçmen kadınların mevcut kırılgenliklerini ve korunmasızlıklarını daha da arttırdığı gözükmektedir. Yasanın düzeltilmesi için yapılan düzenlemenin de bilgi eksikliği nedeni ile sorunu ortadan kaldırmadığını hatta mevcut eşitsizlikleri ve tahakküm düzenini yasaya yansıtıklarını söyleyebiliriz. Siyah kadınlar gibi marjinalleştirilen grupların bu kendilerine has durumlarının kesişimsellik sayesinde dikkate alınması adaletin sağlanmasına ve onların ana akımlaştırılmasına da hizmet edecektir.¹⁸

---

gerekmektedir. Bu dönüştürme ise toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırarak gerçekleştirilebilir. Fraser her iki anlayışı da kullanarak hem ekonomik yapının hem de kültürel yapının değiştirilmesi gerektiğini, bu değişim olmadan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanamayacağını belirtir. Fraser'a göre *tanınma kimliklerin tanınmasından ziyade sosyal yaşama tam olarak katılma ve erkekten, evden bağımsızlaşma (sosyal bağımsızlık)* ile ilgilidir (Uygur 2016, 216-221).

¹⁷ Uygur, Rosenfeld'in kavramlaştırmasını kullanarak, ayrımcılık anlayışındaki fırsat eşitliğinin, olasılık değil olanak olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir (Uygur 2016, 216).

¹⁸ Bu noktada kesişimde olanların dağıtıcı adalet politikalarında dikkate alınmalarını ve söz sahibi olmalarını John Rawls'un iki adalet ilkesinden fark ilkesi (*difference principle*) ile temellendirebiliriz. Özkök'ün sözleri ile; "Farklılık ilkesi, genel olarak, temel yapıdaki kabul edilebilir eşitsizlikleri yöneten bir ilkedir. Rawls, toplumun hakça koşullarının sosyal ve doğal rastlantılar tarafından belirlenmesini ahlaki düşünce açısından son derece keyfi bulmaktadır. Bu nedenle Rawls, herkesin yararına ve *özelde de en az avantajlıların yararına* avantaj kaynaklarını dağıtarak belirli eşitsizlikleri azaltmayı amaçlamaktadır. Düşüncesi, en az avantajlıların makul uzun dönem beklentilerini iyileştirecek şekilde sosyal kaynakların dağılımını sağlayan süreci kurmaktır (atıf ihmal)." (Özkök 1999, 119).

3.4.2. Siyasi Kesişimsellik

Siyasi kesişimsellik ise siyah kadınların taleplerinin genellikle birbirleri ile çelişen iki “bastırılmış (*subordinated*)” grubun çıkarları arasında kalmasından dolayı marjinalleştirilmesi gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, siyahlarla ilgili ev içi şiddet raporlarının veya haberlerinin yayınlanmasına, siyahi cemaatler/komüniteler siyahları şiddete daha meyilli göstererek marjinalleştireceği gerekçesi ile karşı çıkmaktadır. Bu nedenle siyah kadınlar maruz kaldıkları şiddeti dile getirerek patriarşiye karşı mücadele etmek ile dile getirmeyerek ırk ayrımcılığına karşı mücadele etmek arasında kalmaktadırlar. Crenshaw bu durumu siyah kadınların siyasi açmazı (ikilemi) olarak isimlendirmektedir (Crenshaw 1990, 1252-1253).

Siyah bir yargıç olan Clarence Thomas’ın George W. Bush tarafında Supreme Court’a üye olarak önerilmesi ve sonrasında Anita Hill’in cinsel taciz iddialarına yönelik olarak Senato’da gerçekleşen duruşmalarda, Anita Hill kadın olarak maruz kaldığı tacizi açıklamak ile ırk ayrımcılığı mücadelesine zarar vermemek geriliminin arasında kalmıştır (Crenshaw 1990, 1298).¹⁹ Bu nedenle de içinde bulunduğu durum siyasal kesişimselliğin güzel bir örneğidir. Anita Hill’in davranışının her iki mücadeleye de katkı sağlayabileceği ihtimali yok sayılmaktadır. Bu varsayım ise açıkça bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü cinsel tacizde bulunmuş olan bir siyah yargıcın *Supreme Court*’a yargıç olması “*antiracist*” mücadelesine fayda sağlamaktan çok zarar verecektir. Bu bilgi eksikliğinin giderilmesinin siyasi kesişimselliğin açmazını ortadan kaldırabileceği söylenebilir.

3.4.2.1. Ev İçi Şiddet ve Siyasi Kesişimsellik

Siyahi cemaatler içerisinde, ev içi şiddetin ana akımlaştırılmasına yönelik çabalar genellikle topluluğun bütünlüğünü korumak gerekçesi ile engellenmektedir (Crenshaw 1990, 1253). Feminist söylemlerin “*antiracist*” mücadeleyi bölücü etkisinin olduğu, bunların siyahların kendi kültürlerine faydalı olmaktan çok zarar vereceğine yönelik söylemler (Crenshaw 1990, 1253) bu gerekçeye örnek olarak verilebilir. Siyah kadınlara yönelik ev içi şiddeti siyah özgürleşmesinin bir aracı olarak gören aşırı görüşleri bir kenara bırakırsak, siyahi topluluk kültürel ve siyasi mücadelesinde topluluk içi problemlerin tartışılmasından kaçınılmaktadır (Crenshaw 1990, 1256). Crenshaw, 1982 yılında Alice Walker tarafından yazılan ve daha sonra 1985 yılında filmi de çekilen *The Colour Purple* hakkındaki eleştirilere

---

¹⁹ Crenshaw’un Anita Hill yargılaması ile ilgili olarak yazdığı bir yazı için bkz. Crenshaw, K. (2019)

dikkat çekmiştir. Siyah bir kadına yönelik şiddeti konu alan bu filme yönelik olarak, Truder Harris'in, filmde şiddet gören Celie karakterinin herhangi bir siyahi toplulukta hayal edilemeyeceğine yönelik eleştirileri bu noktada önem kazanmaktadır. Harris'in eleştirisi "*antiracist*"tir, çünkü ona göre film siyah erkeklerin şiddetini göstererek siyah erkek stereotipini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yorum ev içi şiddet ile siyah topluluğun birbirlerini dışladığı ve bu nedenle de birlikte var olamayacaklarına dair düşüncenin bir uzantısıdır. Crenshaw'un da belirttiği gibi Celie gibi birisi hayal edilemiyor, çünkü siyahi mücadeleye yönelik amaçlar onu gizliyor, görünmez kılıyor, yok sayıyordu. Sonuç olarak ırkçılığa karşı mücadele siyah kadınların maruz kaldığı ev içi şiddetin önüne geçerek (Crenshaw 1989, 163) siyah kadınları siyah mücadelesinin arkasında görünmez kılmıştır.

3.4.2.2. *Ev İçi Şiddet ve Fark Teorisi*

Angela Harris (1990) feminist hukuk teorisini, özellikle de Catherine MacKinnon'ı siyah kadınları veya ırkı kadın olmanın ne kadar kötü olduğunu göstermek için kullandığı gerekçesi ile eleştirmiştir. Harris bunu "*fark (nuance) teorisi*" olarak isimlendirmektedir. Buna göre siyah kadın tecrübeleri kadın tecrübeleri olarak aktarılırken siyah kadınlar kendilerine ancak dipnotlarda yer bulabilmektedir.

Harris ile benzer zamanlarda Crenshaw da makalesinde, ev içi şiddetin sorunsallaştırılmasını şu şekilde açıklar. Ev içi şiddetin öncelikle azınlıklara ait bir problem olarak gündeme geldiğini, sonrasında ise bu "*straw man*"in(korkuluk safatasının), ev içi şiddetin beyaz ailelerde de görüldüğünün belirtilerek yok edildiğini belirtir. "*Ben şiddet görmüş bir kadın olmamalıydım*" şeklinde başlayan ve birinci tekil şahıs kullanılarak anlatılan hikayeler, ev içi şiddeti ekonomik, sosyal, dini, ırksal ve etnik olarak hangi toplulukta yaşanılırsa yaşansın evrensel bir şey haline dönüşmektedir. "*Biz de yaşıyoruz*" söylemi, aslında bu durumun azınlık gruplara ait olduğunu önceden kabul eden, varsayan bir söylemdir (Crenshaw 1990, 1258). Fakat buradaki kritik nokta, bu söylemlerde siyah kadının gördüğü şiddete bakılmaması, yoğunlaşmaması ve şiddetin genelleştirilerek beyaz kadının da şiddet gördüğünün vurgulanmasıdır. Bu noktadan sonra ise, "*Ev içi şiddet bütün kadınların kadın oldukları için maruz kaldıkları bir durumdur*" tarzı söylemler ile kadın ifadesi evrenselleştirilecek, siyah kadınların maruz kaldığı tecrübeler yok sayılmış olacak, tabiri caizse siyah kadınların tecrübelerinin "*röntgeni çekilecektir*²⁰". Söylemler sonucunda ev içi şiddet, çoğunlukla siyah kadınların

---

²⁰ İlgili açıklama için dipnot 21'e bakınız.

maruz kaldığı bir şeyden sadece beyaz kadınların sorununa dönüşerek feminist söylem içerisinde inşa edilecektir.

Crenshaw'un, "48 Saat" adındaki şiddete uğrayan kadınlarla ilgili yapılan bir program üzerinden verdiği örnek de oldukça ilginçtir. Programın bir bölümünde, içlerinden birisinin siyah olduğu 7 farklı kadının uğradığı aile içi şiddet olayına değinilmektedir. Beyaz kadınlar aileleri, arkadaşları, çevreleri ile birlikte gösterilirken, siyah kadının yüzü bulanıklaştırılarak kimliği gizlenmekte, tamamen fark edilmez kılınmaktadır. Diğer kadınların aksine siyah kadının ne ailesi ne adı ne de hayatını yaşadığı bir alanı vardır. Karşımızda sadece şiddete uğrayan bir kadın vardır, belirli bir hayatı olan siyah bir kadın değil. Crenshaw'un da belirttiği gibi siyah kadınların bu şekilde sessizleştirilerek marjinalize edilmeleri; merkezde olmak yerine kenarda bırakılmaları tamamen dışlanmaları ile hemen hemen aynı şeydir. Crenshaw'un kendi sözleriyle ifade etmek gerekirse "*Tokenistic, objectifying, voyeuristic inclusion is at least as disempowering as complete exclusion* (Crenshaw 1990, 1261)".²¹ Siyah kadınların tecrübelerini somut hayatları bağlamında anlatmadan, onları nesneleştirerek sadece probleme, eyleme odaklanmak; siyah kadınların ve azınlıkların problemlerini çözmekten çok onların görünmez kalmasına hizmet edecektir. Sonuç olarak Harris'in fark teorisinin, siyah kadınların tecrübelerinin röntgeninin çekilmesi ile benzer olduğu ve postmodern feminizmin evrenselcilik karşıtı söylemlerine uygun olduğu söylenebilir.

3.4.2.3. Tecavüz ve Siyasi Kesişimsellik

Tarihsel olarak tecavüz siyah saldırgan/beyaz mağdur şeklinde kavramsallaştırılarak siyah erkekleri hukuki ve hukuk dışı şiddete maruz bırakmıştır. Bu nedenle tecavüzün "antiracist" eleştirisi, yasaların genellikle beyaz

²¹ "Tokenistic, objectifying (ve) voyeuristic" sıfatlarının mevcut durumu açıklamak açısından çok değerli olduğunu düşünüyorum. Nesneleştirme kavramının açıklığından dolayı ona değinmeye gerek duymamamdan dolayı sadece diğer ikisinden kısaca bahsedeceğim. Tokenizm azınlık grupların sürece dahil edildiğini göstermek için veya böyle bir görünüm vermek için yapılan sembolik veya gösteriş amaçlı çabaya deniyor. TSK'nde bayan subay (düzenleme bu şekilde olduğu için bayan ibaresi kullanılmıştır) istihdamı tokenizm örneği olarak verilebilir. Bu nedenle bu kelime için de daha fazla açıklamaya gerek duymuyorum. "Voyeur" kelimesi ise Türkçe'de röntgenci insan, "voyeurism" röntgencilik anlamına geliyor. Bu nedenle voyeuristic ise röntgenci yaklaşım olarak ifade edilebilir. Kelime meslek anlamında röntgencilik anlatmak için kullanılmasa da ben bu anlamın da akılda tutularak düşünülmesinin mevcut bağlamda anlaşılabilirliğe fayda sağlayacağını düşünüyorum. "Siyah kadın"ların tecrübelerine odaklanmadan sadece "ev içi şiddet" kavramını ele alarak, bu kavramı kullanmak bu tecrübenin röntgenini çekmek olarak da ifade edilebilir. Bulunduğu bağlamdan, yaşamdan kopartılarak soyut fiile eyleme, odaklanmak ve siyah kadınların röntgenini çekerek, tecrübelerini görünmez kılmak.

kadının siyah erkek tarafından tecavüze uğrayacağı varsayımına dayanarak uygulandığı ve bunun siyah erkeklere karşı bir ayrımcılık olduğu iddiasını taşımaktadır. Hatta tecavüzün bu şekilde kavramsallaştırılması siyah toplumunun disipline edilmesine de hizmet etmiştir. Siyahlar potansiyel saldırgan siyah erkek imajına karşı çıkarken, feministler de tecavüzün hukukta patriarkal bir şekilde düzenlenmesine karşı çıkmışlardır. Feministler tecavüz yasalarındaki rıza kavramının geniş yorumuna, kadının tecavüze uğramadığını ispatlamak zorunda olmasına, kadının cinsel geçmişinin ve ahlaki karakterinin tecavüzde rıza açısından dikkate alınmasına karşı çıkmışlardır. Her iki mücadele sonucunda da yasalarda değişiklik yapılmasına rağmen, bu değişiklikler siyah kadınların durumunda ve özel konularında pek bir şeyi değiştirmemiştir. Crenshaw, bu durumu açıklamak için Dallas'ta tecavüz cezaları ile ilgili olarak yapılan bir çalışmayı örnek olarak verir. Çalışmaya göre, siyah kadınların tecavüz zanlılarının hapiste kalma süresi iki yıl, Latinlerin beş yıl ve beyaz kadınların ise on yıldır. Dallas'taki bu çalışma siyah kadınların kesişimdeki durumlarını görünür kılmak açısından önemlidir. (Crenshaw 1990, 1266-1271)

Siyah kadınlar iyi kadın/kötü kadın dikotomisinde tecavüz edilebilecek kötü kadın olarak değerlendirilmiştir. Rasyonel, kendini kontrol edebilen, medeni beyazların karşısında, siyahlar daha seksi, zevk düşkünü, cinselliğe karşı zaafı olan kişiler olarak resmedilmişlerdir. Crenshaw, ırkçılık ve tecavüzün birleşimi ile ilgili olarak Mike Tyson tecavüz davasını örnek olarak vermektedir. Birçok siyahi ünlü Mike Tyson'a olan desteklerini açıklarken, siyah bir kadın olan mağdur Desiree Washington'a kimse desteğini açıklamamıştır. Bunun arkasında yatan nedenin ise siyah erkeklerin sıklıkla beyaz kadına tecavüz etmekle itham edilmelerine karşı geliştirilen "antiracist" savunmanın mağdur siyah kadın olsa da halen geçerliliğini sürdürmesi olduğu söylenebilir (Crenshaw 1990, 1271-73). Ev içi şiddet örneğinde olduğu gibi siyah topluluğun içerisinde ev içi şiddetin mümkün olmayacağına dayanan "antiracist" yaklaşım, siyah kadınların tecavüzlerini görünmez kılmıştır.

Gary LaFree'nin (1989) *Rape and Criminal Justice: The Social Construction of Sexual Assault* kitabı siyah kadınların tecavüz konusunda marjinalleştirilmesinde sosyal bilimlerin oynadığı rolü göstermek için güzel bir örnek teşkil etmektedir (Crenshaw 1990, 1275). LaFree kitabında, beyaz kadınlara tecavüz ile suçlanan siyah erkeklere oldukça sert davranılırken, siyah kadınlara tecavüz eden erkeklere genelde yumuşak davranıldığını belirtir. Yazar bunu açıklamak için kadınların ırkına göre farklı değerlere sahip olduğu bir "cinsel tabaklaşma (*sexual stratification*)" teorisi geliştirir. Bu tabakalar arasında hangi ırkın hangi ırka ulaşabileceği ile ilgili kesin

kurallar vardır. Teoriye göre siyah erkeklerin beyaz kadınlara ulaşması siyah kadınlara ulaşmasından daha sert bir şekilde cezalandırılmaktadır. Ayrıca beyaz erkeklerin siyah kadınlara ulaşması ise genellikle cezasız kalmakta ve bu durum benzer durumdaki siyah erkeklere karşı ayrımcılığa neden olmaktadır. Siyah kadınlar kendileri ayrımcılığın öznesi olmaktan ziyade, siyah erkeklere yapılan ayrımcılığın fark edilmesini sağlayan nesnelere olmaktadır. Bu noktada siyah kadınların ırkçılık ve cinsiyetçilik sonucundaki durumlarını anlayabilmek için, erkeklerin kadınlara farklı şekillerde ulaşmalarını değil, kadınların farklı şekillerde korunmasına bakmak gerekmektedir. LaFree ırkçılık karşıtı yaklaşımına rağmen, kesişim noktasında bulunan “siyah kadın”ları fark edemeyerek değerlendirmesini siyah erkekler ve beyaz erkekler ekseninde yapmıştır (Crenshaw 1990, 1275-1278).

Sonuç olarak siyasal kesişimsellikten anlaşılması gerekenin, eşitsizliğe karşı girişilen mücadelelerde kesişimde kalan grupların taleplerinin dikkate alınmaması, bu grupların marjinalize edilmeleri ve farklı talepler arasında kalmaları olarak ifade edilebilir.

3.4.3. Temsili Kesişimsellik²²

Siyah kadınların tecavüzü söz konusu olduğunda, ırk ve cinsiyet öyle bir şekilde birleşir ki, siyah kadınlar, kadınların ve siyahların problemleri arasındaki boşluğa düşerler. Siyah kadınların bu boşluğa düşmelerinin yapısal ve siyasi nedenlere ek olarak temsili-anlatımsal nedenleri de vardır. Temsili-anlatımsal kesişimsellik ırk ve cinsiyet anlatılarının bu imajları nasıl ürettiğini ve ırkçı, cinsiyetçi anlatıların siyah kadınları nasıl marjinalleştirdiğini analiz etmemize yardımcı olacaktır (Crenshaw 1990, 1282-1283).

---

²² Crenshaw 2013 yılında yayınlanan *Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications, and praxis* makalesinde, 1989 ve 1990 yıllarındaki makalelerine paralel şekilde yapısal ve siyasi kesişimsellikten bahsetmesine rağmen temsili kesişimsellikten ayrı bir kesişimsellik türü olarak bahsetmemiştir. Bu yaklaşımını artık temsili kesişimselliği yapısal ve siyasi kesişimsellikten ayrı olarak ele almadığı yönünde değerlendirebiliriz. Zaten iktidar-bilgi-söylem bir arada değerlendirildiğinde, temsillerin ve bunu oluşturan söylemlerin iktidar ilişkileri ile olan ilişkileri ve bu bağlamda da temsili kesişimselliğin yapısal ve siyasi kesişimsellik ile olan ilişkisi açıkça ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda temsili olanı diğer ikisinin içerisinde zaten mevcuttur ve onların oluşumunda yer almaktadır denilebilir. Ayrıca yapısal ve siyasi kesişimsellik anlayışlarının da aslında aynı ilişkinin sadece farklı kesimler tarafından ileri sürülmesinden dolayı farklı isimlendirdiği düşünüldüğünde bu tez daha desteklenebilir olmaktadır. Yapısal kesişimsellik politika oluşumu ile ilgili iken siyasi kesişimsellik bu politikalara karşı yürütülen mücadeleler ile ilgilidir. Bu noktada Foucault, iktidar, bilgi ve söylem ile ilgili açıklamalar için bkz. Koloş 2015, 124 vd. ve özellikle iktidar/bilgi kavramı için ibid., 217 vd.

1990 yılında *2 Live Crew* grubunun üyeleri, Florida'da bir barda *As Nasty As They Wanna Be* albümlerindeki şarkılarını söylemelerinin üzerine, şarkıların müstehcen ifadeler içermesi nedeniyle tutuklanmıştır. Her ne kadar grup üyeleri yargılama sonunda beraat etseler de mahkemenin *Nasty*'nin müstehcen olduğu yönündeki kararı değişmemiştir. Müstehcenlik yargılaması sonucunda kamuoyunda cinselliğin ve şiddetin popüler müzikteki temsili, kültürel çeşitlilik ve ifade özgürlüğünün anlamı üzerine hararetli tartışmalar yaşanmıştır (Crenshaw 1990, 1284).

2 Live Crew yargılamasındaki ilk problem grubun maruz kaldığı bariz seçiciliktir. Basit bir kıyaslama ile bile *2 Live Crew*'ün yargılanmasında ırkın önemli bir rol oynadığı fark edilebilir. Mahkeme, *Nasty*'nin müstehcen olduğuna karar verirken, olayın meydana geldiği çevredeki filmleri, dergileri, canlı şovları topluluğun duyarlılıkları bakımından pek fazla önemsemezken, şerifin ifadesine göre telefon, mesaj ve posta ile gelen şikayetleri ise delil olarak kabul etmiştir (Crenshaw 1990, 1286). Davadaki bir başka problemlilik nokta da yargılama esnasında *2 Live Crew*'ün şarkılarındaki kültürel öğelerin dikkate alınmamasıdır. Miller testine göre bir materyalin müstehcen olabilmesi için edebi, sanatsal ve politik bir değeri olmamalıdır. *2 Live Crew* ise kendi durumlarında Miller testinin şartlarının sağlanmadığını, çünkü Afrikan-Amerikan kültürüne özgü olan kültürel normların ("playing the dozens", "call and response" ve "signifying") dikkate alınmadığını savunmuştur. Mahkeme bu tür kültürel normların sadece Afrikan-Amerikan kültürüne ait olmadığını bunların evrenselleştğini belirterek grubun iddialarını reddetmiştir. Mahkemenin, Afrikan-Amerikan kültürüne ait davranış kalıplarını, normları evrenselleştirerek bunları Amerikan kültürü haline getirmesi, "renk körlüğünün (colorblindness)" açık bir göstergesidir. Crenshaw'a göre mahkemenin bu tutumu "kültürel el koyma"dır (Crenshaw 1990, 1288). Mahkeme bu değerlendirmelerini yaparken rap müziğin ve *Nasty*'nin sanatsal ve politik bir değeri olmadığını dolaylı olarak kabul etmiştir.

Burada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi de Miller testinin kendisidir. Miller testine göre, müstehcen ifadeler sanatsal, politik ve edebi değer taşıyor olmamalı ve salt cinsellikle ilgili olmalıdır. Bu test uygulanırken daha fazla şiddet içeren pornografi veya ırkçı ifadeler politik olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle ifade özgürlüğünün kapsamı içerisine dahil edilerek korunmaktadırlar. Beklenen, daha fazla şiddet içeren ifadeleri kullanan grupların daha fazla cezalandırılması iken, *2 Live Crew* davası göstermiştir ki gerçekte olan bunun tam tersidir. Şiddet cinsellikten farklı bir şey olarak görüldüğü müddetçe, sadece müstehcenlik

amacının gözetilmesi koşulu şiddet içeren ifadeler kullanan rap sanatçıları için kalkan görevi görecektir. Bir yandan, mevcut müstehcenlik düzenlemesi cinselliği şiddetten ayırarak daha misojenistik grupları korurken, diğer taraftan siyah erkek hakkındaki cinsellik imajı (algısı) ve şiddet arasındaki tarihsel bağlantı daha az şiddet içeren ifadelerin cezalandırılmasını kolaylaştırmaktadır (Crenshaw 1990, 1289-1290).

3.4.3.1. Müstehcenlik Tartışması ve Kesişimdeki Siyah Kadınlar

Yargılama süresince ve sonrasında yaşanan tartışmaları genel olarak iki gruba ayırabiliriz. Bir grup feminist bir perspektiften yaklaşırken, diğer grup “antiracist” bir perspektiften olaya yaklaşmıştır. *Newsweek* köşe yazarı, George Will, *Nasty*’nin misojenistik olduğunu ve grubun performansının siyah kadınları cinsel şiddet için uygun birer hedef haline getirerek nesneleştirdiği görüşündedir. Harvard’da Afrikan-Amerikan çalışmaları uzmanı olan Henry Louis Gates ise şarkı sözlerinin popüler ırkçı stereotiplerini yıkmak gibi politik bir amacı olduğunu savunmuştur (Crenshaw 1990, 1284).

Crenshaw’a göre, rap sanatçılarının müstehcenlikle ilgili olarak yargılanmalarının bu şarkılardan en doğrudan etkilenen grubu, siyah kadınları, korumak ile bir ilgisi yoktur. *2 Live Crew* davasında siyah kadınlar şarkıların hedefinde yer alsada tartışmalar siyah erkeğin beyaz kadına yarattığı tehdit üzerinden sürdürülmüştür. Will siyah kadınları bu müziğin mağdurları olarak göstermesine rağmen, eleştirilerinde siyah kadınlardan doğru düzgün bahsetmemiştir bile. Will siyah kadınları beyaz kadınlar anlatısına geçerken bir basamak olarak kullanmıştır. Will’in akıl yürütmesinin son noktası şu şekildedir: Tecavüzcüler siyah ve *Nasty* de siyah erkeğin cinsel şiddetinin övüldüğü bir albüm olduğuna göre, *2 Live Crew*’e o gece *Central Park*’taki tecavüzcülere²³ yardımcı olmaktan başka bir seçenek de

---

²³ Crenshaw, 1989’da yılında *Central Park*’ta koşan bir kadının 12 siyah erkek tarafından tecavüze uğraması örneğini vermektedir. O hafta içerisinde New York’ta son yılların en ağır tecavüz olayı bir siyah kadına karşı gerçekleştirilmesine ve 28 başka tecavüz olayının gerçekleşmesine rağmen *Central Park*’ta koşan kadın cinayetinin yanında diğerleri yer bulamamıştır. Bu durumu Valeria Smith bazı kadın bedenlerinin daha üst sıralarda yer aldığı cinsel hiyerarşi olarak tanımlamaktadır (Crenshaw 1990, 1267-69). *Central Park* tecavüz olayının toplumsal tarihsel bağlamı için Ava DuVernay’ın yönettiği *13th* belgeseli izlenebilir. Ayrıca *Central Park* olayı ile ilgili çekilmiş olan *When They See Us* belgeseli izlenebilir. Kısaca bahsetmek gerekirse, tecavüz olayının olduğu gece sorgulanan ve yaşları 14 ve 16 yaşları arasında değişen 12 siyah çocuktan 5’i aleyhlerinde herhangi bir fiziki delil bulunmamasına rağmen tutuklanırlar. Bu 5 çocuk, aradan 13 yıl geçtikten sonra ise ancak gerçek tecavüzcünün itiraf etmesi ile aklanabilir.

kalmamaktadır (Crenshaw 1990, 1290-1291). Sonuç olarak, siyah erkek-beyaz kadın dikotomisinde siyah kadınlar görünmez kılınmışlardır.

Gates'in politik savunmasına göre ise, *2 Live Crew* siyah erkek cinselliği ile ilgili stereotipleri abartarak aslında onların ne kadar da saçma olduğunu göstermekte ve bu şekilde ırkçılığa karşı mücadele etmektedir (Crenshaw 1990, 1292). Her ne kadar, "antiracist" bir amaç güdülse de kadınların mücadelesine de zarar vermeyecek uygun araçlar seçilmesi gerekmektedir. Fakat bu bilgi meselesidir ve ancak kesişimsel bir yaklaşım ile bütün grupları kapsamına alan en uygun araçlar seçilebilir. Kültürel görecelilik savunması farklı kültürlerin içerisinde bulunduğu durumları göz önüne alması bakımından önemli olsa da geleneklerin hizmet ettiği amaçların ve onlarda mevcut olan cinsiyetçiliğin sorgulanmaması anlamına gelmemektedir (Crenshaw 1990, 1294).

Crenshaw'a göre kültürel farklılıkların dikkate alınmaması, yargılamadaki bariz seçicilik ve siyah kadınların bedenlerinin manipülasyonu *2 Live Crew* davasında ırkın önemli bir rol oynadığının göstergesidir (Crenshaw 1990, 1291). *2 Live Crew* davasında cinsel içerikli ifadeler feminist bir perspektiften eleştirilirken, bu eleştiriler aynı zamanda siyah erkek cinselliğine yönelik imajı da kuvvetlendirmektedir. Siyah erkeklerin en çok beyaz kadınlar için tehdit oluşturduğu anlatısı-temsili, şarkı sözlerinin muhatabı olan siyah kadınların yerine beyaz kadınları yerleştirmiştir. Böylece *2 Live Crew* grubu ile, *Central Park*'ta koşarken 12 siyah erkek tarafından tecavüze uğrayan beyaz kadın arasındaki bağlantı da kurulmuş olmaktadır.

3.4.4. Crenshaw'un Kendi Kesişimsellik Anlayışı

Crenshaw makalesinin son bölümünde kesişimselliğin kadınların paylaştıkları hiçbir ortak değer olmadığını iddiasına varan özcülük karşıtı (*anti-essentialist*) yaklaşımlardan farklı olduğunu vurgulamaktadır. Kavramlar sosyal olarak inşa edilmiştir, fakat cinsiyet ırk gibi kategorilerin sosyal inşa olduğunu söylemek, bunların realitede önemsiz olduğu ve bu kimlikleri temsil edenlerin paylaştıkları hiçbir ortak payda olmadığı anlamına gelmez. Bu kategorilerin inşasında iktidar ilişkilerinin önemli etkisi olmakla birlikte, öznenin de bu kimlik tasarımlarının nesnesi olarak kategorileştirme sürecine etkisi olmuştur. Crenshaw'a göre ırksal tahakkümün asıl nedeni sosyal inşanın bir sonucu olan kategoriler değil, bu kategorilerin ve anlatıların birilerine ayrıcalık sağlarken diğerlerini dışlamasıdır (Crenshaw 1990, 1296-1298). Başka bir deyişle ise kimliklerden çok kimlikleri inşa eden iktidar ilişkileridir önemli olan.

Crenshaw, kimlik siyaseti sürdürülürken iki farklı strateji önermektedir. Bunlardan hangisinin daha yararlı olacağını ise içinde bulunulan tarihi ve bağlamsal koşullar belirleyecektir. Bunlardan birincisi doğrudan kimliğin inşasına, kimliğin tanımlanmasına odaklanarak; bu kimliğin ne olduğunu sorgulamaktadır. İkincisi ise inşa edilen kimliğin sosyal ve maddi sonuçlarına karşı yürütülen mücadeleye odaklanmaktadır. Crenshaw bu durumu, ayrı ama eşit (*separate but equal*) doktrininin karara bağlandığı *Plessy v. Ferguson* (1896) kararından yararlanarak açıklamaktadır. Birinci yöneteme göre “siyah nedir?” sorusuna yönelik bir mücadele yürütülecek iken, ikincisinde ise “siyahlarla beyazlar trende yan yana oturabilirler mi?” sorusuna odaklanarak bir mücadele yürütülecektir. Plessy kendisinin melez olduğu ve bu nedenle ırk ayrımcılığı sisteminin kendisine uygulanmasının yanlış olduğunu iddia ederek birinci yöntemi izlemiştir. İzlenecek yöntemlerden ilki teoriye, kimliğin tanımlanmasına ilişkin, ikincisinin bu bilginin, kimliğin uygulamadaki sonuçlarına yönelik ve pratik olduğu söylenebilir.

4. Kesişimselliğin Yorumlanması

Kesişimselliğin kurumsallaşması sonrasındaki süreçte üç farklı şekilde anlaşıldığı görülmektedir. Birinci grup kesişimselliği bir analiz yöntemi olarak görmektedir. Örnek vermek gerekirse; ırk, cinsiyet ve sınıfın işgücü piyasasındaki etkileri veya ayrımcılık iddialarına karşı ayrımcılık karşıtı kanunları geliştirmek gibi farklı proje ve araştırmalarda kesişimselliğin uygulandığı görülmektedir. İkinci bir grup ise bir teori ve metodoloji olarak kesişimselliğin söylemsel araştırması ile ilgilenmektedir. Bu ikinci alan “Kesişimsellik nasıl gelişti ve yayıldı? ve kesişimsellik neleri içerir neleri dışarda bırakır?” gibi sorularla ilgilenmektedir. Üçüncü grup ise, onun sadece teori ile ilgilenen akademik bir proje olmadığına dikkat çekmekte ve pratik ile ilk ortaya çıktığı zamanlardan itibaren mevcut olan yakın ilişkisi üzerinde durmaktadır (Cho vd. 2013, 785-786). Cho vd. göre bunların üçü de bilgi üretiminin farklı yönlerini yansıtmaktadır.

Kesişimsellik tek-eksenli düşünme yönteminin hukuk, sosyal adalet, bilgi üretimi ve bilgiye ulaşma anlamında ne kadar yetersiz kaldığını görünür kılmıştır. İlk ortaya çıkışının ardından kesişimsellik faydalı bir yöntem olarak tarih, sosyoloji, felsefe, antropoloji, feminizm çalışmaları, kadın çalışmaları, etnik çalışmalar ve queer çalışmaları gibi çok çeşitli alanlara yayılmıştır.²⁴ Kesişimselliğin bu şekilde

²⁴ Bu süreçte kesişimsellik, siyah feminizmden eleştirel hukuk ve ırk çalışmalarına, sosyal bilimlere ve doğa bilimleri gibi birçok farklı disipline ve aynı zamanda birçok farklı ülkeye göç etmiştir. Bu farklı ülkelerde ve farklı disiplinlerde ise mevcut güç ilişkilerinin, özne tanımlarının içerisine göç etmekte ve bu şekilde zenginleşmektedir. Bu konu ve coğrafya

yayılması, onun bağlamsal güç ilişkileri ile olan ilişkilerini de değiştirmiştir. İlk ortaya çıktığı dönemde kimlik-temelli bir yaklaşım olarak görülmekte iken bu genişleme ile kimliklerin arkasındaki güç ilişkilerine daha fazla odaklanan bir yaklaşım olmuştur ((Cho vd. 2013, 787-788). Ayrıca kesişimselliğin kendi metodolojisi nedeniyle de kapalı bir sistemden çok diğer disiplinlerin bilgilerine de ihtiyaç duyan, Lykke'nin (2011) deyişi ile, dinamik bir toplanma noktası olduğu söylenebilir. Çünkü ırk, sınıf, cinsellik, milliyet ve diğer eşitsizlikler için farklı disiplinlere de fazlasıyla ihtiyaç duymaktadır.

Crenshaw'un iki makalesindeki olaylara bakıldığında, yargıçların tikellikleri (*particularity*) fark edememelerinden çok kesişimselliğin üzerinde durduğu nokta, ayrımcılık karşıtı yasanın temelini oluşturan aynılık/farklılık rasyonelitesini sürdürmesidir (Cho vd. 2013, 790). Bu mantık ile ise siyah kadınlar hem siyah erkeklere hem de beyaz kadınlara çok benzer olmakla birlikte hem siyahları hem de kadınları temsil edemeyecek kadar onlardan farklı olmaktadır (Carbado 2013). Kesişimsellik hukuk, politika ve sivil toplum alanındaki aynılık/farklılık yaklaşımını analiz eden parçalayan bir yaklaşımdır.

Kesişimsellik, başlangıçta ayrımcılık karşıtı yasa özelinde olmak üzere hukuktaki evrensel özne tasarımına karşı çıkmıştır. Hukuki öznenin problematize edilerek, siyah kadın veya şiddete uğrayan göçmen kadın gibi farklı özne tasarımlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesini amaçlamıştır. Fakat kesişimselliği sadece kimlikleri dikkate alması, marjinalize olmaktan kurtarması şeklinde anlamak yerine hakların ve hukuki kurumların eleştirisinin bir parçası olarak görmek daha doğru olacaktır. Kesişimselliğin bu şekilde anlaşılması ise karşı çıktığı aynılık/farklılık yaklaşımının ötesine geçmesini sağlayacaktır. Kesişimsellik öznelerin, problemlerin ve çözümlerin üretilebileceği daha geniş ideolojik yapılarla ilgilenmektedir (Cho vd. 2013, 791).

Kesişimsellik her şeyden önce analize dayanmaktadır. Bir analizi kesişimsel yapan ise onun aynılık/farklılık problemi ve iktidar ilişkileri üzerine düşünmesi, araştırmasıdır (Cho vd. 2013, 795). Bu nedenle Barbara Tomlinson (2013)'un belirttiği gibi kesişimsellik iktidar ile girilen bir meşguliyettir ve aksi iddia edilemeyecek şekilde iktidarın analizi ile ilgilidir. Kesişimselliğe göre, kategorileri

---

bakımından yayılma sürecini, Cho ve diğerleri, merkez kaç kuvvet olarak tanımlamıştır. Merkezci kuvvet ise farklı disiplinlerdeki araştırmacıların kesişimselliğe doğru savrulması kendi disiplinlerindeki ana akım metotları kesişimselliğin içerisine dahil etmeleridir. Yani merkezci kuvvet ile kesişimselliğe doğru, kesişimselliğin metotlarına doğru diğer bilimlerden gelen göçler kast edilmektedir. (Cho vd. 2013, 792-93)

sabit değil birbirlerinin alanına giren, değişen ve daima iktidar ilişkileri tarafından bir yaratılış ve oluş süreci içinde olan şeyler olarak anlamalıyız. Bu anlayış kesişimselliğin ne olduğundan çok ne yaptığının önemli olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır (Cho vd. 2013, 795). Benzer şekilde Chun vd. de kesişimselliğin öncelikli olarak insanların kim olduğundan çok şeylerin nasıl çalıştığı ile ilgilendiğini belirtmiştir (Chun vd. 2013).

Kesişimsellik kimlikleri analiz ederek, marjinalize olanları tekrar merkeze getirerek ortaya çıkmıştır. Yapısal kesişimsellik, kesişimde bulunan bu özneleri oluşturan politik ve yapısal eşitsizliklerle ilgilenmektedir. Farklı kimliklerin kesişmesi farklı tahakküm yapılarının belirli kadınları diğer kadınlara veya belirli siyahları diğer siyahlara karşı nasıl daha korumasız bıraktığını ortaya çıkarmıştır (Cho vd. 2013, 797). Bu nedenle kimlik dar anlamında anlaşılmalıdır. Kesişimsellik bu kimliklerin arkasındaki iktidarın bu kimlikleri nasıl yarattığını da ortaya çıkartmaktadır.

Kesişimsellekle ilgili en temel eleştirilerden birisi de beyaz erkeklere yer vermediği yönündedir. Fakat bu eleştiri kesişimselliği kimlik temelli olarak anlamakta ve onun arkasındaki iktidar ilişkilerini dikkate almamaktadır. Ayrıca bir yerde iktidar ilişkileri nedeni ile kesişimde olan ve marjinalize edilerek eşitsizliğe maruz kalan "beyaz erkek" olduğunda kesişimsellik yine kullanılabilir. Gail Lewis (2013) *Unsafe Travel: Experiencing Intersectionality and Feminist Displacements* makalesinde ırkın ve özellikle de siyah kadınların Avrupa'daki kesişimsellik çalışmalarında yer almadığına ve bunun da Kıta Avrupası'nda ırkın Birleşik Krallık ve ABD'deki kadar önemli bir kategori olmamasından kaynaklandığına değinmiştir. Bu nedenle kimliklerden ziyade, kimlikleri oluşturan iktidar ilişkilerine odaklanılması önem arz etmektedir.

Siyasi kesişimsellik, kesişimdeki öznelerin farklı hayat deneyimlerinin oluşmasını sağlayan sistematik kuvvetlere karşı direnmek ve tek-eksenli, evrensel anlayışların ötesine geçen direniş yöntemleri geliştirmek olmak üzere iki farklı kaygı taşımaktadır (Cho vd. 2013, 800). Siyasi kesişimsellik eşitsizliklere karşı girişilen mücadelelerde de kesişimde kalan grupların diğer mücadele alanları tarafından marjinalize edilmelerine odaklanmaktadır. Bir anlamda siyasi kesişimsellik, yapısal eşitsizliklere karşı girişilen mücadelelerin de kesişimde kalan grupların aleyhine gerçekleştiğini göstermektedir. Kesişimsel politika, Dean Spade için, kimlikleri ve kategorileri yok etmek anlamına gelmemekte, aksine onların arkasındaki yapılar karşı mücadele etmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle Spade'e göre bütün gruplar baskı oluşturmaya yardımcı olan her türlü sistemi ortadan kaldırmak için

birlikte çalışmalılardır (Cho vd. 2013, 802). Kesişimsellik sadece kimiklerin arkasındaki iktidar ilişkileri ile değil bilginin onlar vasıtası ile üretilmesi ve yayılması ile de ilgilenmektedir.

5. Kesişimselliğin Hukuk Açısından Anlamı ve Sonuç

Kesişimselliğin hukuk alanında hukuk kurallarının oluşturulması ve bu kuralların uygulanması aşaması olmak üzere iki farklı durumda kullanılabileceği söylenebilir. Crenshaw'un yapısal kesişimsellik ile ilgili vermiş olduğu örneklerde de görüldüğü gibi politika üretimi aşamasında, bu politikaların muhatapları olarak kesişimde olanların seslerinin duyulması, görünmez kılınmaması önem arz etmektedir. Böylece kesişimde olanlar anaakımlaşacak ve bu da dönüşüme katkı sağlayacaktır. Kesişimsellik bu bağlamda bize dinamik bir yaklaşım da sunmaktadır. İlgili politikanın içinde bulunduğu bağlamsal koşullar dikkate alınarak kesişimde olanların kimler olduğu belirlenebilecektir. Bu dinamik yaklaşım ise kategorik cevaplardan uzaklaşarak bağlamsal adaletin sağlanmasına da katkı sağlayacaktır.

Hukuk kurallarının uygulanması aşamasında ise kesişimsellik, yargıçlara kesişimde olanları görebilme ve somut olay adaletini gerçekleştirebilme imkânı sunmaktadır. Uygur'un ifadesiyle "adaletsizliği gidermek için ... önyarguların altından seslerini çıkaramayan insanların seslerini dinlemek gerekir" (Uygur 2015, 121). İşte kesişimsellik bu sesleri duyulmayan, görmezden gelinenlerin duyulabilmesi, görülebilmesi için bize bir imkân, araç sağlamaktadır. Yargıçlar yapısal adaletsizlikleri, kesişimde olanlar sayesinde görebilecekler ve karar verirken bu girdileri kullanabileceklerdir. Ayrıca kesişimsellik bize adaletin sağlanması ile ilgili olarak da fayda sağlamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu yapısal adaletsizliklerin görülmesi ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için olmazsa olmazdır.

Kaynakça

- Ali, S. (1989). *The Blackman's guide to understanding the Blackwoman*. Philadelphia, PA: Civilized Publications.
- Berman, M. (1994). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. çev. Ümit Altuğ-Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carbado, D. W. (2013). Colorblind intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, C. 38, S. 4, ss. 811-845.
- Cho, S., Crenshaw, K. W., & McCall, L. (2013). Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications, and praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, C. 38, S. 4, ss. 785-810.
- Chun, J. J., Lipsitz, G., & Shin, Y. (2013). Intersectionality as a social movement strategy: Asian immigrant women advocates. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, C. 38, S. 4, ss. 917-940.
- Cooper A. J. (1892). *A Voice From the South: By a Black Woman of the South*. Ohio: Aldine Printing Press.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, C. 1989, S. 1, ss.139-167.
- Crenshaw, K. (1990). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stan. L. Rev.*, C. 43, S. 6, ss. 1241-1299.
- Crenshaw, K. (2019). We Still Have Not Learned From Anita Hill's Testimony. *UCLA Women's LJ*, C. 26, S. 1, ss. 17-20.
- Dixon, R., & Landau, D. (2015). Transnational constitutionalism and a limited doctrine of unconstitutional constitutional amendment. *International Journal of Constitutional Law*, C. 13, S. 3, ss. 606-638.
- Fraser, N., & Nicholson, L. (1988). Social criticism without philosophy: An encounter between feminism and postmodernism. *Theory, Culture & Society*, C. 5, S. 2-3, ss. 373-394.
- Gürgey, F.İ.Ç. (2015). Feminist Hukuk Teorisi Nedir. *Hukuk Kuramı*, C. 1, S. 5, ss. 28-44.
- Güriz, A. (2011). *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*. 2. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Harris, A. P. (1990). Race and essentialism in feminist legal theory. *Stanford law review*, C. 42, S. 3 ss. 581-616.
- Heper, A. (2014). Feminizm ve Hukuk. *Hukuk Kuramı*, C. 1, S. 5, ss. 11-27.
- Heper, A. (2015). Postmodernizm ve Hukuk–Kısa Bir Bakış. *Hukuk Kuramı*, C. 2, S. 2, ss. 1-6.
- Kia, R. A. (2006). *Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*. İstanbul: Beta Basım.
- Klatt, M., & Meister, M. (2012). *The constitutional structure of proportionality*. Oxford University Press on Demand.
- Koloş, U. (2015). *Foucault, İktidar ve Hukuk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.
- LaFree, G. (1989). *Rape and criminal justice: The social construction of sexual assault*. Wadsworth Pub Co.
- Lewis, G. (2013). Unsafe Travel experiencing intersectionality and feminist displacements. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, C. 38, S. 4, ss. 869-892.
- Lykke, N. (2011). Intersectional analysis: Black box or useful critical feminist thinking technology. *Framing intersectionality: Debates on a multi-faceted concept in gender studies*. (ed.) Lutz, H. vd. Ashgate. ss. 207-211.
- McCall, L. (2008). The complexity of intersectionality. *Intersectionality and beyond: Law Power and Politics of Location*. (ed.) Cooper, C. vd. Routledge-Cavendish. ss. 65-92.
- Nash, J. C. (2011). Home truths on intersectionality. *Yale JL & Feminism*, C. 23, S. 2, ss. 445-470.
- Özkök, G. (1999). *John Rawls'un Adalet Görüşü Bakımından Devlet Problemi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Roznai, Y. (2017). *Unconstitutional constitutional amendments: The limits of amendment powers*. Oxford University Press.
- Sweet, A. S., & Mathews, J. (2008). Proportionality balancing and global constitutionalism. *Colum. J. Transnat'l L.*, C. 47, S. 1, ss. 74-165
- Tekeli, İ. (1999). *Modernite Aşılırken Siyaset*. Ankara:İmge Kitabevi.

- Tomlinson, B. (2013). To tell the truth and not get trapped: Desire, distance, and intersectionality at the scene of argument. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, C. 38, S. 4, ss. 993-1017
- Türkbağ, A. (2003). İki Soruda Posmodernizm ve Hukuka Yansıması. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 61, S. 1-2, ss. 175-183.
- Uygur, G. (2013). *Hukukta Adaletsizliği Görmek*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Uygur, G. (2015). Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir. *Ankara Barosu Dergisi*, S. 4, ss. 121-132.
- Uygur, G. (2016). Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi. *Dini Araştırmalar*, C. 19, S. 49, ss. 209-227.
- Yaşar, G. A. (2011). "Ortaçağdan Günümüze Modernite": Doğuşu Ve Doğası. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 7, ss. 10-26.
- Yüksel, M. (2004). *Modernite Postmodernite ve Hukuk*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yükselbaba, Ü. (2016a) Feminist Perspektiften Hukuk. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 74, S. 1, ss. 123-138.
- Yükselbaba, Ü. (2016b). Postmodernizm ve Hukuk. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 74, S. 1, ss. 139-156.